

УДК 633.11«324»:581.14:631.527 DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2026.1.20>
JEL Classification: Q16, Q18

Ковалишин Н.М.,
канд. істор. наук, в. о. директора,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-8693-0138>,
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН,
м. Тернопіль

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ПШЕНИЦІ В ЄВРОПІ ТА УКРАЇНІ І РОЛЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ У ЇЇ ВПРОВАДЖЕННІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО

Kovalyshyn N.M.,
cand.sc.(hist.), acting director,
Ternopil State Agricultural Research Station
of Institute of Agriculture of the Carpathian Region of the NAAS, Ternopil

HISTORICAL ASPECTS OF THE SPREAD OF WHEAT IN EUROPE AND UKRAINE AND THE ROLE OF SCIENTIFIC AND RESEARCH INSTITUTIONS IN ITS INTRODUCTION INTO AGRICULTURAL PRODUCTION

Постановка проблеми. Пшениця (*Triticum aestivum* L., *Triticum durum* Desf.) – провідна зернова культура в Європі та Україні. ЄС є найбільшим світовим виробником (137,5 млн т), з основним поширенням в Англії та прибалтійських регіонах. Україна, входячи до ТОП-10 світових виробників (понад 21 млн т/рік), вирощує пшеницю переважно у зонах Степу, Лісостепу та Полісся з високою врожайністю. Сьогодні пшениця – ключовий елемент світової аграрної економіки та основне джерело харчування для мільярдів людей.

Важливе місце у виробництві зерна пшениці належить сорту. Саме він відіграє особливу роль у стабілізації та збільшенні обсягів виробництва продукції рослинництва в Україні, як основи продовольчої безпеки держави. Тому селекція рослин – найбільш інноваційна галузь у світі, на її розвиток спрямовується 12–15 % обігу коштів. Вирощування пшениці в Україні та світі в умовах глобальних змін клімату, що зумовлюють постійно зростаючий розрив між потенційною і реальною врожайністю, її варіабельність за роками потребує не лише створення нових сортів з потужним генетичним потенціалом високої продуктивності, але і їх адаптивності для одержання стабільних валових зборів зерна.

Пшениця є однією з найважливіших продовольчих культур у більшості країн світу. Її впровадження у світову систему продовольства має давню історію. Україна та її окремі регіони також активно включені в цю систему, а тому вивчення історії впровадження пшениці має важливе світоглядне, наукове і прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історії пшениці – це комплексна дисципліна, яка об'єднує археологію, ботаніку, генетику, агрономію, історію сільського господарства та інші науки. Фундамент наукового підходу до походження культурних рослин заклав М. Вавилов. Його вчення про центри походження культурних рослин, сформульоване у 1920–30-х роках, досі є базовим. Сучасні вчені-археоботаніки продовжують уточнювати ці дані, вивчаючи рештки зерен у розкопках стародавніх поселень на території сучасних Іраку, Туреччини та Сирії (Н. Хамайко займається вивченням стародавнього побуту, включаючи раціон харчування та систему землеробства в середньовічній Україні та в домонгольські часи; Д. Кіосак вивчає впровадження пшениці на півдні України). Історія пшениці в Україні нерозривно пов'язана з вивченням трипільської культури та наступних етапів розвитку землеробства (В. Петров (в контексті етногенезу та господарства), а також цілі школи археологів, що аналізують знахідки в поселеннях). Дані про поширення пшениці отримують у межах спільних проектів українських археологів з науковцями з Німеччини (Кільський університет) та Польщі.

В Україні історію пшениці досліджували селекціонери та аграрні історики у розрізі селекції та адаптації сортів (Юр'єв В., Дідусь В., Кучумов П., Лук'яненко П., Кириченко Ф., Горлач А., Ремесло В.

та ін.), які заклали фундамент для селекції і насінництва високоврожайних сортів і гібридів польових культур в Україні. Історія впровадження сучасних сортів пшениці в Україні нерозривно пов'язана з роботою селекційних установ. Вчені Миронівського інституту пшениці ім. В. М. Ремесла продовжують справу В. Ремесла, аналізуючи еволюцію сортів (від народних до високоврожайних) та їхнє впровадження у виробництво упродовж останнього століття (Єремеев І., Ковалевський Л., Кораб Й., Шелепов В., Животков Л., Чебаков М. та ін.). До плеяди видатних селекціонерів Селекційно-генетичного інституту – НЦНС належать: А. Сапегін, Ф. Кириченко, Д. Долгушин, С. Лифенко, М. Литвиненко. Вінцем творчої праці науковців-селекціонерів Синельниківської селекційно-дослідної станції – А. Мироненка, М. Сатарова, В. Романенка, В. Стенька, В. Постриганя – стало створення і впровадження у виробництво на початку 80-х рр. минулого століття у багатьох областях степової зони сортів з високою посухо- та зимостійкістю, стійкістю до вилягання і осипання. Історії систем землеробства та еволюції технологій вирощування присвячені праці науковців Національного наукового центру «Інститут землеробства НААН» (Л. Голик, В. Стариченко, Л. Шередеко, О. Сень, В. Гірко, М. Вітвіцький, М. Штакал, А. Кирильчук, Ю. Ольшанський, В. Андріяш, Н. Коваль, Н. Ткачова, О. Ткачов, В. Буряк, Д. Лихвар, І. Котко).

Сучасні генетики і селекціонери досягають значних успіхів у створенні високоврожайних сортів пшениці озимої, адаптованих до абіотичних і біотичних чинників довкілля (Черенков А., Гасанова І., Солодушко М., Колючий В., Лихочвор В., Власенко В., Борсука Г., Щипак Г., Святченко С., Щипак В., Плакса В., Радік А., Домарацький Є., Ларченко О., Звягін А., Базалій В., Нарган Т., Моцний І., Сечняк В., Лифенко С. та ін.). Еволюції сортів від народної селекції до сучасних наукових методів присвячені праці дослідників аграрної історії (В. Даниленко, О. Реєнт, С. Кульчицький та ін.).

Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, присвячених впровадженню пшениці у сільськогосподарське виробництво України та Європи, недостатньо висвітленим залишається питання ролі регіональних науково-дослідних установ у поширенні пшениці через створення нових сортів, застосування адаптивних технологій вирощування, направлених на реалізацію їх генетичного потенціалу продуктивності в різних агроекологічних умовах, що і визначило тему даного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості поширення пшениці у практиці ведення сільського господарства Європи і України, оцінити роль науково-дослідних установ і, зокрема, Тернопільської державної сільськогосподарської дослідної станції Інституту Карпатського регіону НААН у цьому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пшениця, як і багато інших культур, походить з Близького Сходу, з так званого «плодючого півмісяця» – області, яка охоплює сучасні території Туреччини, Сирії, Іраку, Ірану та Палестини. Це місце стало центром одомашнення багатьох важливих сільськогосподарських культур, включаючи пшеницю. Перші свідчення одомашнення пшениці датуються близько 10–12 тисяч років тому. З часом пшениця почала поширюватися в Європу. У IV–III столітті до н. е. її культивування досягло Греції та Риму, де пшениця стала важливим елементом харчування. В період Римської імперії пшениця була основною культурою, що вирощувалася в імперії, і її вирощування активно поширювалося на території Іспанії, Південної Франції та Італії [1].

Одним з найбільш ранніх культивованих видів пшениці є пшениця однозерна (*Triticum monosocum* L.). У клітинах пшениці цього виду міститься подвійний, або диплоїдний набір хромосом. Одночасно відбувалося поступове окультурення полби справжньої, чи пшениці двозерної (*Triticum dicocum* (Schuebl.) Schrank). Це стало наступним кроком генетичного розвитку пшениці, оскільки полба стала результатом природної гібридизації двох дикорослих злакових трав – *Triticum urartu* (споріднений вид дикорослої пшениці однозерної (*T. boeoticum*), і злаку виду егілопс (*Aegilops*)).

Обидва цих злаки були диплоїдами, а це означає, що новий вид пшениці став тетраплоїдом, у клітинах якого містяться по чотири набори хромосом. Тверда пшениця (*Triticum durum*) також є тетраплоїдом, і вона також була введена завдяки природній гібридизації, як і полба. Протягом багатьох років фермери продовжували селекцію пшениці, яка володіла найбільш сприятливими характеристиками, такими як: простота збору врожаю, висока врожайність і т.д. Так новий вид пшениці почав домінувати [2].

Формування хлібної пшениці розпочалося в період від 9250 до 7500 років тому. В цей час відбувалися випадкові схрещування пшениці «полби» з *Aegilops taschi*, потенційним донором генів пшениці з потенціалом надавати стійкість до хвороб і шкідників, у результаті чого виникла перша м'яка пшениця, насіння якої звільнялося від лушпиння прямо або опосередковано через форму лущеної пшениці спельти [3].

Розвиток зернової галузі в цілому і вирощування пшениці, зокрема, в Європі досліджували багато вчених – біологів і спеціалістів у галузі сільського господарства. Дослідженням спадщини історичних місцевих сортів озимої пшениці в Центральній Європі займалися група вчених з Угорщини [4]. У Банку генів Центру різноманітності рослин (NÖDIK) у Тапіосзеле зберігається колекція старовинних сортів пшениці Центральної Європи, що включає 199 зразків, які походять з шести країн і були зібрані протягом 1950–1960 років.

За даними доктора К. Восс-Фельс з Університету Квінсленда на задоволення потреб країн Західної Європи використовується 200 сортів пшениці протягом останніх 50 років, які є високоврожайними і стійкими до різних факторів. Ці сорти є значно стійкішими за старі сорти і за покращення агротехніки їх урожайність можна підвищити ще, як мінімум, на 23 %. Доктор Восс-Фельс зазначила, що результати дослідження також можуть мати важливі наслідки для підвищення продуктивності органічних систем вирощування [5].

На теперішній час у процесі вирощування пшениці і виведенні нових сортів виникли певні проблеми. Для виведення сортів пшениці за основу були взяті дві предкові групи, що призводило до втрати сортами пшениці стійкості до шкідників, умов середовища тощо. Проте у 20–30-х роках ХХ-го століття британський ботанік А. Е. Воткінс зібрав колекцію із більше як 1000 сортів пшениці з 7 предкових груп з 32 країн Європи, Азії та Північної Африки. З них 827 сортів збереглися донині. Їхнє генетичне різноманіття на 67 % більше, ніж у сучасних сортів. Було проведено схрещування 119 сортів з колекції із сучасними сортами, в результаті чого було створено нову колекцію із 12000 сортів пшениці [6].

Як зазначає Ю. Канигін [7], уже в VI тисячолітті до нашої ери високий рівень розвитку землеробства був на землях Аратти (Прионтида), тобто на території сучасної України. Тут аріями (від ар. (санскр.) – земля, ґрунт) була започаткована перша хліборобська цивілізація. У ті часи єгиптяни купляли зерно пшениці в наших пращурів. З тих пір українські землеробські технології поширювались по всьому світі, а Україна на віки залишилася землеробською державою.

Досить детальний аналіз вирощування пшениці, створення сортів та становлення селекції в Україні подав Х. Піпан [8]. Автор, аналізуючи першоджерела, вказує, що перші відомості про вирощування пшениці на території сучасної України подаються з Криму I тисячоліття до н. е. Згідно з даними археологічних досліджень, у часи палеоліту, зокрема в період Трипільської культури практикувалося вирощування пшениці. На початку ХІХ ст. на території України вирощували 46 сортів пшениці.

Матеріали з історії селекційної роботи в Миронівському інституті пшениці ім. В. М. Ремесла, теорії і практики створення за весь період діяльності наукової установи п'яти поколінь сортів пшениці, вирощування пшениці озимої м'якої в умовах Центрального Лісостепу, реалізації нових високоадаптивних сортів у зерновиробничій галузі та поширення селекційним шляхом у світовому генетичному різноманітті пшениць висвітлено колективом науковців інституту у монографії «Селекційна еволюція миронівських пшениць» [9]. Автори характеризують морфологічні особливості, здійснюють аналіз резистентності рослин комбінацій схрещування проти збудників хвороб, дають характеристики комбінацій схрещування F1 за показниками якості зерна, рівня жаростійкості і морозостійкості гібридів тощо.

Поширенню пшениці озимої сприяли успіхи селекціонерів, яким вдалося створити нові сорти цієї культури. В кінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. на території, яку займає сучасна Україна, інтенсивно відкриваються науково-дослідні інститути і дослідні станції з метою вивчення існуючого матеріалу та створення нових високоврожайних сортів пшениці озимої. У зв'язку з цим зарубіжні сорти, що були менш придатними для вирощування в наших кліматичних умовах, поступово витіснялися з українських ланів. Перші селекційні установи – Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва (1898 р., м. Харків), Селекційно-генетичний інститут, створений у 1885 р. (м. Одеса), Миронівська дослідна станція (нині Миронівський інститут пшениці ім. В. М. Ремесла), заснований в 1911 р. у селищі Миронівка Київської області. Саме тут започаткована селекція сучасних сортів пшениці озимої [10].

Українська селекція пшениці традиційно вважається однією з найсильніших у світі завдяки високій морозостійкості та посухостійкості. Багато сортів не просто випробовувалися, а стали основою для селекції в країнах ЄС або активно вирощуються на полях Східної та Центральної Європи.

Ось ключові сорти та напрямки, за якими українська генетика підкорювала Європу:

1. Історичні «фундатори» (сорти-легенди). Деякі українські сорти змінили сільське господарство Європи ще у ХХ столітті, ставши генетичною основою для багатьох сучасних європейських сортів: Миронівська 808 – створена В. М. Ремеслом. Це був справжній прорив. Сорт масово впроваджувався в країнах колишнього соцтабору (Німеччина (НДР), Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина). Він цінувався за неймовірну зимостійкість; Безоста 1: хоча вона була виведена в Краснодарі, її розвиток та адаптація в Україні (зокрема одеська селекція) зробили її популярною в Південній Європі, особливо на Балканах та в Болгарії.

2. Сучасна селекція (2010–2020-ті роки). Сьогодні основними експортерами генетики є Миронівський інститут пшениці ім. В. М. Ремесла НААН та Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннезнавства та сортовивчення (Одеса). Одеська селекція має офіційні представництва та спільні підприємства в Туреччині та Болгарії, де українські сорти пшениці займають значні посівні площі під місцевими торговими назвами.

3. Шляхи інтегрування українських сортів. Українська пшениця особливо затребувана в країнах, чий клімат стає все більш посушливим:

- Польща та Країни Балтії: тут цінуються наші сорти за здатність витримувати безсніжні зими з різкими перепадами температур;
- Угорщина, Румунія, Болгарія: ці країни активно реєструють українські сорти, оскільки вони краще за західноєвропейські переносять літню спеку;
- Німеччина та Франція: у цих країнах українські сорти частіше використовують як батьківські форми для гібридизації, щоб додати місцевим сортам «витривалості» (табл. 1) [11-14].

Таблиця 1

Поширення сортів пшениці озимої української селекції в країнах Європи та Балтії

Сорт	Регіони впровадження	Ключові переваги
Подільянка	Польща, Молдова, Литва	Екстремальна посухостійкість та висока якість зерна.
Смуглянка	Румунія, Болгарія	Висока врожайність та стійкість до вилягання.
МІП КНЮТ	Угорщина, ЄС (реєстрація)	Поєднання європейського типу продуктивності з українською стійкістю.
Куяльник	Туреччина, Греція, Балкани	Стойкість до високих температур та дефіциту вологи.
Батьківські форми для гібридизації	Німеччина, Франція	Додання місцевим сортам «витривалості», підвищення адаптованості.

Джерело: сформовано автором за оглядом [11-14]

Чому наші сорти популярні? Європейські сорти (наприклад, німецької чи французької селекції) часто налаштовані на «інтенсивний» максимум за ідеальних умов. Українські ж сорти відмінно адаптуються. Вони дають стабільний урожай в умовах нестабільного клімату, що зараз критично важливо для Європи через глобальне потепління.

Станом на 1998 рік в Україні під пшеницею було зайнято 5,6 млн га, її врожайність становила 26,5 ц/га, а її загальне виробництво становило 14,9 млн т. Станом на 2024 рік в Україні було зібрано 22,3 млн т озимої і ярої пшениці із площі 4,9 млн га із середньою врожайністю 4,5 т/га [15]. Тернопільська область у загальному розподілі збору урожаю пшениці є в числі важливих виробників зерна в державі. Зокрема, у 2024 році тут було зібрано 1,153 млн т з урожайністю 5,7 т/га (рис. 1).

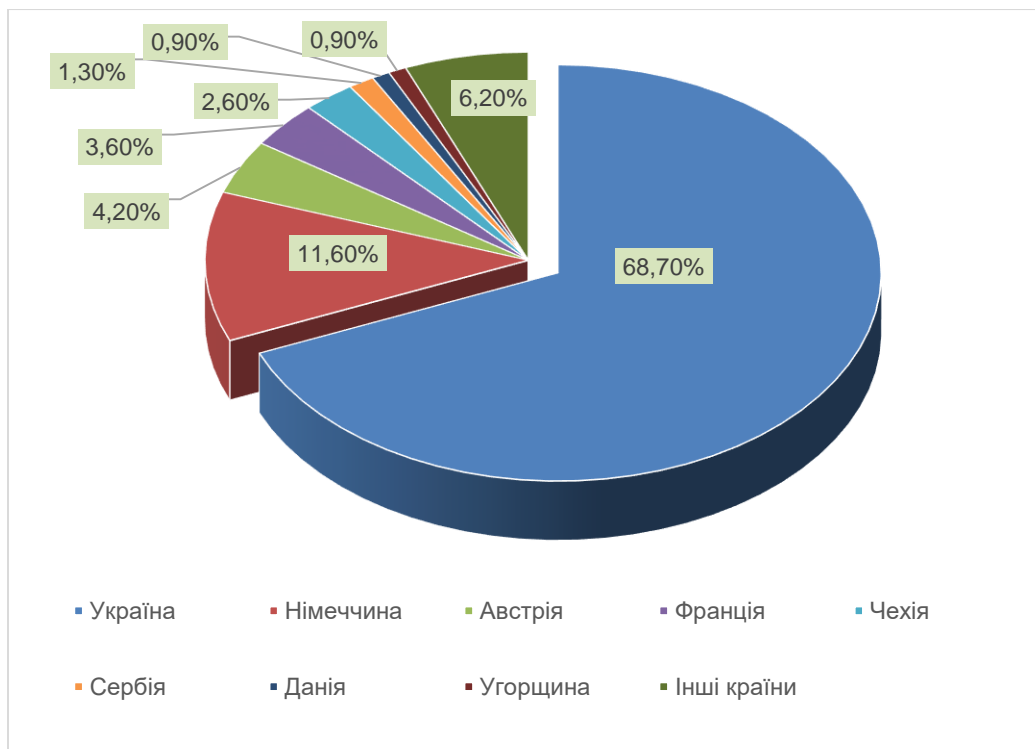
Рис. 1. Урожайність пшениці в Україні у 2024 році по областях

Джерело: [15]

У 2025 році в Україні валовий збір озимої пшениці разом із ярою склав понад 21–22,5 млн т за середньої урожайності близько 4,31 т/га на площі понад 5 млн га. Виробництво зернових у 2025 році було успішним, незважаючи на менші площі та дещо нижчу врожайність порівняно з 2024 роком. Лідерами за валовим збором пшениці стали Одеська, Вінницька, Кіровоградська та Хмельницька області, причому найвища врожайність зафіксована у Чернівецькій (6,75 т/га) та Хмельницькій (6,50 т/га) областях. Одеська область збрала понад 3,6–3,7 млн т зерна (лідер за площею та валом); Вінницька область – понад 2,4 млн т; Кіровоградська область – понад 2,2 млн т; Хмельницька область – понад 2,1 млн т. Урожайність значно варіювалася – від 1,36 т/га у посушливій Херсонській області до 6,75 т/га у Чернівецькій. Посуха негативно вплинула на врожай у південно-східних регіонах (Херсонська, Запорізька, Дніпропетровська, Миколаївська обл.).

На теперішній час реєстрацію в Україні пройшли 959 сортів пшениці озимої, з яких 227 сортів виключені з Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, 732 сорти знаходяться в Реєстрі. Для вирощування в зоні Степу рекомендовано 601 сорт, в зоні Лісостепу – 709 сортів, в зоні Полісся – 587 сортів. З поданого переліку заявником з правами на поширення сорту 659 сортів належать Україні. Оригінаторами 441 сорту пшениці озимої є установи Національної академії аграрних наук України, серед яких лідирують Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннезнавства та сортовивчення (193, 4 сорти виключені з Реєстру), Миронівський інститут пшениці ім. В. М. Ремесла НААН (82-14); Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва (36-7), ННЦ «Інститут землеробства НААН» (28-3); Білоцерківська ДСС ІБКІЦБ НААН (53-7). Значний внесок у виведенні сортів належить Інституту фізіології рослин і генетики Національної академії наук України (120-4).

Серед зареєстрованих сортів очевидне національне лідерство: понад 2/3 ринку (68,7 %) займають українські сорти (рис. 2) [16].

Рис. 2. Розподіл сортів пшениці озимої в Державному реєстрі сортів рослин, придатних для поширення в Україні (2025 рік), %

Джерело: сформовано автором за [16]

Це свідчить про високу довіру аграріїв до місцевої генетики, яка краще адаптована до специфічних кліматичних умов (морози, засухи). Серед іноземних селекцій впевнено лідирує Німеччина (11,6 %). Німецькі сорти цінуються за високу технологічність та потенціал урожайності в інтенсивних умовах. Крім «великої трійки» (Німеччина, Австрія, Франція), помітну роль відіграють центральноєвропейські сусіди (Чехія, Угорщина) та балканська школа (Сербія), чії кліматичні умови подібні до південних регіонів України [17].

Одним із центрів з впровадження пшениці в Україні в цілому і в Тернопільській області, зокрема, є Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН, яка була заснована ще у 1946 році на базі радгоспу «Хоростківський». Через 10 років вона отримала статус Державної сільськогосподарської дослідної станції. За 80 років

станція зазнала ряд реорганізацій, змін, підпорядкувань, але її роль провідної сільськогосподарської установи в регіоні збереглася і донині. Серед багатьох напрямів діяльності провідними були апробація існуючих і виведення нових сортів пшениці, розробка ефективних агротехнічних заходів для збільшення урожайності культури, її стійкості в різних агрокліматичних умовах регіону.

Уже в 1956 році почалася робота з селекції пшениці озимої [18]. Одними з перших сортів, виведених науковцями станції (тоді – Подільська дослідна станція Тернопільського інституту агропромислового виробництва Української академії аграрних наук) спільно з науковцями Інституту фізіології рослин і генетики Національної академії наук України, були сорти пшениці м'якої озимої Лютесценс 7, Циганка, Збруч.

Сорт Лютесценс 7 внесений до Реєстру у 1991 р., виключений у 2003 р., був визнаний національним стандартом за якістю для зон Лісостепу та Полісся. Це сорт м'якої озимої пшениці, характеризується адаптивністю та стабільністю, забезпечує високу якість зерна. Сорт добре підходить для вирощування в різних ґрунтово-кліматичних зонах України, показуючи стійкість до зимових умов. Сорт є класичним, тому добре реагує на дотримання агротехнічних норм, ранні або оптимальні строки сівби та застосування фосфорно-калійних добрив для забезпечення кращого розвитку кореневої системи та куцання.

Середньопізній сорт пшениці м'якої озимої Циганка зареєстрований у Реєстрі сортів у 2001 році. Характеризується вегетаційним періодом приблизно 280 днів, рекомендований для зони Полісся, Лісостепу. Потенціал урожайності – 8,0–9,0 т/га. За високої агротехніки генетика сорту забезпечує одержання високоякісного зерна. Борошномельні й хлібопекарські властивості зерна гарні: вміст білка – 12,1–13,8 %; вміст сирової клейковини 24,2–28,9 %; сила борошна – 225–238 о. а.; обсяг хліба з 100 м борошна 840–900 мл; загальна оцінка 3,5–4,1 бали. Відноситься до різновиду *lutescens*, маса 1000 зерен 48–52 г.

Сорт пшениці озимої Збруч – це м'яка червонозерна пшениця, занесена до Реєстру сортів рослин України у 1994 р., сорт рекомендований для вирощування в зонах Лісостепу та Полісся. Створений методом багаторазового добору із гібридної комбінації (індуктивний мутант МК114 х Мільтурум 1). Збруч належить до високопродуктивних сортів інтенсивного типу. Він зимостійкий, стійкий проти вилягання та ураження борошнистою россою і бурою іржею, середньостійкий проти кореневих гнилей. Середньостиглий, урожайність – 58,4–79,7 ц/га. За вмістом і якістю клейковини в зерні (вміст клейковини – 28,0 % і білка – 13,5 %) сорт Збруч відноситься до найбільш цінних продовольчих сортів озимої пшениці, що районуються в цих зонах. Особливістю сорту є те, що він краще реалізує свої потенційні можливості щодо урожайності в роки з достатнім і підвищеним рівнем вологозабезпечення. Сорт вирізняється високою пристосованістю, його часто використовують завдяки своїй адаптивності. Має високу стійкість до хвороб, зокрема листової форми септоріозу, що робить його перспективним для регіонів з високою вологістю. Сорт має високі хлібопекарські якості, характеризується гарною зимостійкістю та стійкістю до вилягання, що забезпечує стабільну врожайність. У виробничих умовах урожайність цього сорту в умовах Холодного Поділля становила у середньому 64,6 ц/га.

Сорти пшениці озимої Лютесценс 7, Циганка, Збруч дістали належну оцінку їх характеристик і властивостей у наукових селекційних центрах Європи. Сорт Лютесценс 7 активно використовувався у селекційних програмах Східної Європи (Польща, колишня Чехословаччина, Румунія) у середині ХХ століття. Його цінували за виняткову пластичність та стійкість до несприятливих умов. Він послужив генетичним донором «витривалості» для багатьох локальних ліній, які згодом стали основою для сучасних європейських сортів.

Сорт Циганка відзначався екзотичною та якістю. Це сорт з антоціановим забарвленням зерна (чорна або фіолетова пшениця). На відміну від масових зернових сортів, Циганка викликала ажіотаж у сегменті функціонального харчування та нішевого фермерства в Європі. Найбільший інтерес до неї виявили Німеччина, Австрія та Чехія. Там її використовують для створення хлібобулочних виробів преміум класу з підвищеним вмістом антиоксидантів. Європейські селекціонери використовували генетику Циганки для виведення власних «кольорових» сортів, адаптованих до стандартів ЄС щодо стійкості до хвороб.

Сорт Збруч – це висока стабільність та адаптивність. Він широко використовувався в Європі. Збруч офіційно проходив сортовипробування та впроваджувався в Польщі та Молдові. Він цікавий європейцям тим, що має дуже високу морозостійкість та посухостійкість одночасно. У Польщі його генетику розглядали як основу для створення сортів, що можуть витримувати «сухі» весни, які стали частішими в Центральній Європі, що особливо важливо в умовах зміни клімату. Хоча зараз ринок ЄС заповнений новими інтенсивними сортами, «кров» Збруча присутня в багатьох адаптивних лініях, які виводилися на стику 2000-х та 2010-х років для Східного регіону ЄС.

Чому ці сорти поширилися в Європі? Європейські селекціонери (особливо такі гіганти, як KWS або Limagrain) часто «запозичують» український матеріал не для прямого копіювання, а для інтрогресії (введення) генів стійкості: Лютесценс 7 дав фундамент; Збруч дав захист від кліматичних стресів; Циганка відкрила двері в ринок здорового харчування.

В період з 1946 по 2006 рік науковцями і працівниками відділу насінництва станції вироблялося оригінальне та елітне насіння 30 сортів озимої і 7 сортів ярої пшениці. У 2000-х роках на базі Подільської дослідної станції ТІ АПВ УААН було апробовано ряд сортів пшениці озимої м'якої селекції провідних наукових селекційних центрів України: Подолянка, Ремеслівна, Смуглянка, Повага, Застава Одеська, Крижинка, Перлина Лісостепу (селекції Миронівського інституту пшениці ім. В. М. Ремесла УААН, Інституту фізіології рослин і генетики НАН України, Селекційно-генетичного інституту – ЦННС, Білоцерківської дослідно-селекційної станції ім. О. К. Коломієць Інституту цукрових буряків УААН). Зазначені сорти пшениці озимої – це високопродуктивні, переважно інтенсивні сорти української селекції. Вони вирізняються високою зимостійкістю, посухостійкістю та якісним зерном, з потенціалом урожайності 6,5–11,5 т/га, адаптовані до різних кліматичних зон України, забезпечуючи стабільні врожаї за дотримання технологій вирощування. Застосування прогресивних аграрних технологій з використанням передових способів агротехніки і забезпечення рівня мінерального живлення та захисту рослин в умовах Тернопільської області забезпечило приріст урожаю від 3,8 ц/га у сорту Ремеслівна до 12,4 ц/га у сорту Повага, 14,7 ц/га у сорту Смуглянка.

З 2008 року здійснювалася апробація нових сортів пшениці ярої (Струна Миронівська, урожайність 57,8–63,6 ц/га) та пшениці озимої (Щедрість Одеська і Ліра Одеська, урожайність яких становила від 80 до 125 ц/га, та Зиск – близько 78 ц/га, з перспективою до 100 ц/га).

Впродовж останніх 10 років ТДСГДС ІСГ Карпатського регіону й надалі приділяє важливу увагу вирощуванню пшениці, апробації її багатьох озимих і ярих сортів. На демонстраційних полях щороку представлено більше 50 сортів пшениці, з яких 7–8 сортів пшениці ярої. Це не лише демонстраційний матеріал, але й важлива наукова база для вивчення закономірностей формування продуктивності агроценозів сучасних сортів пшениці озимої, пшениці ярої; розкриття механізмів адаптації до змін клімату на основі максимальної реалізації біологічного потенціалу рослин і оптимізації системи удобрення та удосконалення елементів технології вирощування зернових колосових культур для умов Західного Лісостепу. За результатами порівняльної оцінки відбираються кращі за продуктивністю, сортовими характеристиками, показниками якості, стійкістю до кліматичних впливів і ураженості шкідниками та хворобами сорти, робляться висновки щодо доцільності вирощування тих чи інших сортів пшениці озимої і ярої у найближчій перспективі.

Крім того, розробляються технологічні елементи, направлені на скорочення розриву між потенційною і реальною продуктивністю, з урахуванням комплексного впливу метеорологічних факторів шляхом оптимізації процесів росту і розвитку рослин у ґрунтово-кліматичних умовах вирощування пшениці. Так, наприклад, удосконалення агротехнічних прийомів вирощування пшениці м'якої озимої Дарунок Поділля забезпечило урожайність 62 ц/га, приріст урожаю становив 4,6 ц/га. В інших дослідженнях використання мікродобрив у вирощуванні пшениці цього ж сорту дав приріст 4,1 ц/га, а використання антистресових препаратів – 4,6 ц/га. Застосування бактерицидно-фунгіцидного добрива «Верно FG» у вирощуванні сорту пшениці ярої Струна Миронівська забезпечило економічний ефект до 3000 грн/1 га.

Застосування інсектицидно-фунгіцидного протруйника насіння та внесення гербіцидів, інсектицидів та фунгіцидів у період вегетації пшениці м'якої озимої сорту Віталіна селекції Тернопільської державної сільськогосподарської дослідної станції Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААН дало приріст урожаю 0,7 т/га, економічний ефект становив 5250 грн/га. Завдяки контролю забур'яненості та використанню регуляторів росту у вирощуванні окремих сортів озимої пшениці одержано приріст до 1,2 ц/га. Використання комплексу антистресантів Альбіт разом з лігногуматом у вирощуванні озимих сортів пшениці забезпечило приріст урожаю 0,49 т/га.

Для показу досягнень селекції, демонстрації нових сортів пшениці озимої та ярої, аналізу адаптивності сортів та тестування технологій вирощування – ефективності добрив, засобів захисту рослин, строків сівби, ТДСГДС ІСГ Карпатського регіону НААН регулярно закладає демонстраційні полігони. Вони використовуються для порівняння та оцінки різних сортів у реальних виробничих умовах, пропаганди наукових результатів, навчання студентів та підвищення кваліфікації аграріїв, залучення до співпраці партнерів. Так, у 2025 році у рамках виконання завдання програми наукових досліджень НААН «Системи виробництва зерна» на дослідних полях станції у м. Хоростків (НТВ рослинництва та землеробства) було проведене агроекологічне випробування сортів пшениці озимої (54 сорти), пшениці ярої (8 сортів) вітчизняної та зарубіжної селекції. Демонстраційні полігони одночасно з дослідженнями технологічних прийомів вирощування зернових колосових культур, які проводять установа, забезпечують достатню наукову вірогідність і правильну інтерпретацію результатів проведених експериментів, використовуються як дієвий наочний засіб навчання, а також для демонстрації сучасних наукових досягнень вітчизняної та зарубіжної науки в галузі рослинництва, зокрема нових сортів пшениці озимої та ярої, подальшого їх поширення і впровадження у сільськогосподарське виробництво.

Науково-дослідна робота Тернопільської державної сільськогосподарської дослідної станції ІСГ Карпатського регіону НААН, серед інших напрямів діяльності, відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових

досліджень і науково-технічних розробок, затвердженого Кабінетом Міністрів України, постанови Президії НААН від 17.07.2024 р. (протокол № 11), угод з головними установами НААН, направлена на обґрунтування теоретичних принципів та вдосконалення практичних підходів до управління врожайністю і якістю зерна зернових колосових культур за умов використання окремих елементів кліматично орієнтованих технологій для Західного Лісостепу України, які дають змогу з високою ймовірністю прогнозувати врожайність та значно зменшити ризики її втрат, забезпечити можливість їх використання для підвищення конкурентоздатності сільськогосподарського виробництва, стабілізації розвитку аграрної галузі України у повоєнний період.

Висновки з проведеного дослідження. Осимі і ярі сорти пшениці в Україні є важливим об'єктом сільськогосподарського виробництва. В період до середини XIX століття у нашій країні була закладена основа селекційного добору, яка привела до формування всесвітньовідомих селекційних центрів, результатом роботи яких стало створення значної кількості сортів, які надалі слугували базою вихідного матеріалу для нових високопродуктивних. Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІСГ Карпатського регіону НААН реалізовує важливі завдання згідно з пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки в Україні із виведення нових високоврожайних сортів пшениці з високим рівнем адаптації до біотичних та абіотичних факторів, апробації перспективних сортів з урахуванням кліматичних змін та регіональних умов, поширення і впровадження їх у сільськогосподарське виробництво.

Література

1. Історичні відомості про поширення пшениці. ArgoTer. 2025. URL: <https://agroter.com.ua/2025/05/04/istorychni-vidomosti-pro-poshyrennya-pshenyци/> (дата звернення: 03.01.2026).
2. Пшениця – Історія культури. 2025. URL: <https://www.yara.ua/crop-nutrition/wheat/key-facts/historical-development-of-wheat-crop/> (дата звернення: 03.01.2026).
3. Andrew Ormerod. Cultivating Europe – History of Wheat. – movement from the centre of origin. *Cornucopiaalchemy*, 2023. URL: <https://cornucopiaalchemy.wordpress.com/2023/06/07/cultivating-europe-history-of-wheat/> (дата звернення: 03.01.2026).
4. Exploring the legacy of Central European historical winter wheat landraces / András Cseh, Péter Poczai, Tibor Kiss, Krisztina Balla, Zita Berki, Ádám Horváth, Csaba Kuti, Ildikó Karsai. *Scientific Reports*. 2021. Vol. 11, Article number: 23915. URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-021-03261-4> (дата звернення: 03.01.2026).
5. Breeding improves wheat productivity under contrasting agrochemical input levels / Kai P. Voss-Fels, Andreas Stahl, Benjamin Wittkop, Rod J. Snowdon. *Nat Plants*. 2019. No. 5. p. 706-714. DOI: 10.1038/s41477-019-0445-5 (дата звернення: 03.01.2026).
6. Centennial wheat can support modern agriculture. *Foodcom*. 2024. URL: <https://foodcom.pl/en/centennial-wheat-can-support-modern-agriculture/> (дата звернення: 03.01.2026).
7. Канигін Ю. М. Шлях Аріїв: Україна в духовній історії людства: Роман-есе. 5-те вид., допов. Київ, 2008. 528 с. URL: <https://ftp.spadok.org.ua/ukraine/history/kanygin-shlyah-ariiiv.pdf> (дата звернення: 03.01.2026).
8. Піпан Х. М. Зародження селекції культури пшениці озимої (до середини XIX ст.). *Український селянин*. 2008. вип. 11. С. 254-256. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/abf6ffab-2f46-4e1c-bfe0-3a679c8fa3cd/content> (дата звернення: 03.01.2026).
9. Селекційна еволюція миронівських пшениць : монографія / В.А. Власенко, В.С. Кочмарський, В.Т. Колючий, Л.А. Коломієць, С.О. Хоменко, В.Й. Солоня. Миронівка, 2012. 326 с. URL: https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/1788/1/Власенко_4_Селекційна_Еволюція_Мир_ПШЕНИЦЬ.pdf (дата звернення: 03.01.2026).
10. Урожай пшениці за 2024 та 2023 роки в Україні по всіх регіонах. 2024. URL: <https://superagronom.com/multimedia/infographics/92-urojay-pshenitsi-za-2024-ta-2023-roki-v-ukrayini-po-vsiv-regionam> (дата звернення: 03.01.2026).
11. База даних сортів ЄС: CPVO (Community Plant Variety Office), URL: <https://cpvo.europa.eu/en> (дата звернення: 03.01.2026).
12. База даних сортів Єврокомісії Common Catalogue of Varieties of Agricultural Plant Species (Європейська Комісія): URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/C/2025/1485/oj/eng> (дата звернення: 03.01.2026).
13. Офіційний сайт: Миронівський інститут пшениці імені В. М. Ремесла Національної академії аграрних наук України URL: <https://mir.com.ua/> (дата звернення: 03.01.2026).
14. Офіційний сайт: Селекційно-генетичний інститут – національного центру насіннезнавства та сортовивчення URL: <https://sgi.in.ua/> (дата звернення: 03.01.2026).
15. Селекція пшениці м'якої озимої за використання пшенично-житніх транслокацій в умовах центрального Лісостепу : монографія / Кириленко В. В., Дубовик Н. С., Гуменюк О. В., Вологдіна Г. Б.,

- Лось Р. М., Дубовик Д. Ю. Київ : Компрінт, 2021. 221 с. URL: https://mip.com.ua/images/2024/Vudavnucha/Monografia_Dybovuk.pdf (дата звернення: 03.01.2026).
16. Перелік сортів культури ПШЕНИЦЯ ОЗИМА. ІАС «Аграрії разом». URL: <https://agrarii-razom.com.ua/culture-varieties-catalog/pshenicya-ozima> (дата звернення: 03.01.2026).
17. Черенков А. В., Гасанова І. І., Солодушко М. М. Пшениця озима – розвиток та селекція культури в історичному аспекті. *Бюлетень Інституту сільського господарства степової зони НААН України*. 2014. № 6. С. 3-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bisg_2014_6_3. (дата звернення: 03.01.2026).
18. Тернопільський інститут агропромислового виробництва УААН: наукові розробки – виробництву. Тернопіль : ТІ АПВ УААН. 2007. 88 с.

References

1. ArgoTer (2025), "Historical information on the spread of wheat", available at: <https://agroter.com.ua/2025/05/04/istorychni-vidomosti-pro-poshyrennya-pshenycki/> (access date January 03, 2026).
2. Yara (2025), "Wheat – History of Culture", available at: <https://www.yara.ua/crop-nutrition/wheat/key-facts/historical-development-of-wheat-crop/> (access date January 03, 2026).
3. Ormerod, Andrew (2023), "Cultivating Europe – History of Wheat. – movement from the centre of origin", *Cornucopiaalchemy*, available at: <https://cornucopiaalchemy.wordpress.com/2023/06/07/cultivating-europe-history-of-wheat/> (access date January 03, 2026).
4. Cseh, András, Poczai, Péter, Kiss, Tibor, Balla, Krisztina, Berki, Zita, Horváth, Ádám, Kuti, Csaba and Karsai, Ildikó (2021), "Exploring the legacy of Central European historical winter wheat landraces", *Scientific Reports*, vol. 11, Article number: 23915, available at: <https://www.nature.com/articles/s41598-021-03261-4> (access date January 03, 2026).
5. Voss-Fels, K.P., Stahl, A., Wittkop, B., Snowdon, Rod J. et al. (2019), "Breeding improves wheat productivity under contrasting agrochemical input levels", *Nat Plants*, no. 5, pp. 706-714, DOI: 10.1038/s41477-019-0445-5 (access date January 03, 2026).
6. Foodcom (2024), Centennial wheat can support modern agriculture, available at: <https://foodcom.pl/en/centennial-wheat-can-support-modern-agriculture/> (access date January 03, 2026).
7. Kanyhin, Yu.M. (2008), *Shliakh ariiv: Ukraina v dukhovni istorii liudstva: Roman-ese* [Ukraine in the spiritual history of mankind: Novel-essay], 5th ed., supplement, Kyiv, Ukraine, 528 p. available at: <https://ftp.spadok.org.ua/ukraine/history/kanygin-shlyah-ariiv.pdf> (access date January 03, 2026).
8. Pipan, Kh.M. (2008), "The origins of winter wheat breeding (until the middle of the 19th century)", *Ukrainskyi selianyn*, iss. 11, pp. 254-256, available at: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/abf6ffab-2f46-4e1c-bfe0-3a679c8fa3cd/content> (access date January 03, 2026).
9. Vlasenko, V.A., Kochmarskyi, V.S., Koliuchy, V.T., Kolomiiets, L.A., Khomenko, S.O. and Solona, V.I. (2012), *Selektsiina evoliutsiia myronivskykh pshenyts* [Selection evolution of Myroniv wheats], monograph, Myronivka, Ukraine, 326 p., available at: [https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/1788/1/Vlasenko 4 Selektsiina Evoliutsiia Myr. PShENYTs.pdf](https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/1788/1/Vlasenko%204%20Selektsiina%20Evoliutsiia%20Myr.%20PShENYTs.pdf) (access date January 03, 2026).
10. Superagronom (2024), Wheat harvest for 2024 and 2023 in Ukraine by all regions, available at: <https://superagronom.com/multimedia/infographics/92-urojay-pshenitsi-za-2024-ta-2023-roki-v-ukrayini-po-vsiv-regionam> (access date January 03, 2026).
11. EU variety database: CPVO (Community Plant Variety Office), available at: <https://cpvo.europa.eu/en> (access date January 03, 2026).
12. European Commission variety database Common Catalogue of Varieties of Agricultural Plant Species (European Commission), available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/C/2025/1485/oj/eng> (access date January 03, 2026).
13. Official website: the V.M. Remeslo Myronivka Institute of Wheat of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, available at: <https://mip.com.ua/>
14. Official website: The Plant Breeding and Genetics Institute – National Center of Seed and Cultivar Investigation, available at: <https://sgi.in.ua/> (access date January 03, 2026).
15. Kyrylenko, V.V., Dubovyk, N.S., Humeniuk, O.V. et al. (2021), *Selektsiia pshenytsi miakoi ozymoї za vykorystannia pshenychno-zhytnikh translokatsii v umovakh Tsentralnogo Lisostepu* [Breeding of soft winter wheat using wheat-rye translocations in conditions of the central Forest-steppe], monograph, Komprint, Kyiv, Ukraine, 221 p. available at: https://mip.com.ua/images/2024/Vudavnucha/Monografia_Dybovuk.pdf (access date January 03, 2026).
16. List of varieties of WINTER WHEAT. ІАС "Agrarians Together", available at: <https://agrarii-razom.com.ua/culture-varieties-catalog/pshenicya-ozima> (access date January 03, 2026).
17. Cherenkov, A.V., Hasanova, I.I., Solodushko, M.M. (2014), "Winter wheat – the development and breeding of the crop from a historical perspective", *Biuletyn Instytutu silskoho hospodarstva stepovoi zony*

NAAN Ukrainy, no. 6, pp. 3-6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bisg_2014_6_3. (access date January 03, 2026).

18. TI AIP UAAS (2007), *Ternopil'skyi instytut ahropromyslovoho vyrobnytstva UAAN: naukovi rozrobky – vyrobnytstvu* [Ternopil Institute of Agro-Industrial Production of the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences: scientific developments for production.], Ternopil, Ukraine, 88 p.

Ковалишин Н.М.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПОШИРЕННЯ ПШЕНИЦІ В ЄВРОПІ ТА УКРАЇНІ І РОЛЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ У ЇЇ ВПРОВАДЖЕННІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО

Мета. Дослідження особливостей поширення пшениці у практиці ведення сільського господарства Європи і України, оцінювання ролі науково-дослідних установ і, зокрема, Тернопільської державної сільськогосподарської дослідної станції ІСГ Карпатського регіону НААН у цьому процесі.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є системний підхід до розгляду явищ і процесів в історичному аспекті, з використанням результатів досліджень українських та зарубіжних авторів, що присвячені питанням поширення та впровадження пшениці як культури у сільськогосподарське виробництво України та Європи. Для досягнення мети та отримання результатів дослідження використано низку загальнонаукових, власне історичних та спеціальних методів дослідження: монографічний – для вивчення літературних джерел з досліджуваної теми; індукції та дедукції – для пошуку, систематизації та обробки необхідної інформації; логічний – для узагальнення усього процесу у теоретичній формі закономірностей; історичні методи (хронологічний, синхронний, періодизації, ретроспективний, структурно-системний) – для дослідження явищ у просторі і часі; таблично-графічний – для наочного викладення систематизованої інформації; абстрактно-логічний та узагальнення – для формування висновків і пропозицій з проведеного дослідження.

Результати дослідження. Виокремлено основні історичні періоди поширення та впровадження пшениці у сільськогосподарське виробництво України та Європи. Визначено роль основних селекційних центрів та науково-дослідних установ у виведенні сортів пшениці озимої та їх розповсюдженні, в удосконаленні технологій вирощування культури у змінних умовах клімату. Оцінено сучасний стан сортових ресурсів пшениці озимої в Україні, визначено частку сортів іноземної селекції у національному аграрному виробництві.

Проведено порівняльний аналіз якісних характеристик та сортових особливостей різних сортів вітчизняної і зарубіжної селекції, обґрунтовано переваги традиційних та сучасних сортів за урожайністю, екологічною пластичністю, адаптованістю, стійкістю до стресових умов середовища.

Проаналізовано динаміку урожайності пшениці озимої та пшениці ярої у аграрному секторі України за останні роки, акцентовано увагу на особливостях використання окремих технологічних прийомів у вирощуванні пшениці для досягнення максимальної реалізації потенційної продуктивності сортів в умовах економічних та агрокліматичних викликів.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку дослідження еволюції впровадження пшениці у сільськогосподарське виробництво та ролі селекційних науково-дослідних установ у цьому процесі.

Практична значущість результатів дослідження. Використання результатів досліджень сприятиме подальшому залученню вітчизняних та зарубіжних сортів пшениці озимої у селекційний процес створення нових високопродуктивних, екологічно пластичних, стійких до стресових умов середовища сортів в умовах змін клімату, поширенню і використанню їх в аграрному виробництві України та Європи.

Ключові слова: озима пшениця, яра пшениця, сорт, селекція, агротехнології, адаптивність, біотичні та абіотичні фактори.

Kovalyshyn N.M.

HISTORICAL ASPECTS OF THE SPREAD OF WHEAT IN EUROPE AND UKRAINE AND THE ROLE OF SCIENTIFIC AND RESEARCH INSTITUTIONS IN ITS INTRODUCTION INTO AGRICULTURAL PRODUCTION

Purpose. The aim of the article is to study the peculiarities of the spread of wheat in the practice of agricultural management in Europe and Ukraine. To assess the role of scientific and research institutions and, in particular, the Ternopil State Agricultural Research Station of the IAP of the Carpathian region of the NAAS in this process.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to considering phenomena and processes in a historical aspect, using the results of research by Ukrainian and foreign authors devoted to the issues of the spread and introduction of wheat as a crop into agricultural production in Ukraine and Europe. To achieve the goal and obtain the results of the study, a number of general scientific, historical and special research methods were used: monographic – for studying literary sources on the topic under study; induction and deduction – for searching, systematizing and processing the necessary information; logical – for generalizing the entire process in the theoretical form of

regularities; historical methods (chronological, synchronous, periodization, retrospective, structural and systematic) – for studying phenomena in space and time; tabular and graphical – for a visual presentation of systematized information; abstract and logical and generalization – for forming conclusions and proposals from the conducted research.

Findings. The main historical periods of the spread and introduction of wheat into agricultural production in Ukraine and Europe are identified. The role of the main breeding centres and research institutions in the development of winter wheat varieties and their distribution, in improving crop cultivation technologies in changing climate conditions is determined. The current state of winter wheat varietal resources in Ukraine is assessed, the share of foreign selection varieties in national agricultural production is determined. A comparative analysis of the qualitative characteristics and varietal features of various varieties of domestic and foreign selections is carried out, the advantages of traditional and modern varieties in terms of yield, ecological plasticity, adaptability, and resistance to stressful environmental conditions are substantiated. The dynamics of winter wheat and spring wheat yields in the agricultural sector of Ukraine in recent years are analysed, and attention is focused on the features of the use of individual technological techniques in wheat cultivation to achieve maximum realization of the potential productivity of varieties in conditions of economic and agro climatic challenges.

Originality. Research of the evolution of the introduction of wheat into agricultural production and the role of breeding scientific and research institutions in this process has been further developed.

Practical value. The use of the research results will contribute to the further involvement of domestic and foreign varieties of winter wheat in the breeding process of creating new highly productive, environmentally plastic, resistant to stressful environmental conditions varieties in the conditions of climate change, their distribution and use in agricultural production in Ukraine and Europe.

Key words: winter wheat, spring wheat, variety, breeding, agricultural technologies, adaptability, biotic and abiotic factors.

Дата надходження рукопису: 06.02.2026

Дата прийняття рукопису до друку: 10.03.2026

Дата публікації: 31.03.2026